
VITA EGY „VITA” KAPCSÁN

Milan Mali

— A RENDSZERRŐL SZÓLÓ ELMÉLKEDÉSEK
VÁLSÁGA —

DR. JOVAN MIRIĆ A BORBA HASÁBJAIN MEGJELENT RENDSZER ÉS VÁLSÁG CÍMŰ CIKKSOROZATÁBAN A JSZSZK ALKOTMÁNYÁNAK AZ ETATIZMUS ÉS AZ UNITARIZMUS IRÁNYÁBA TÖRTÉNŐ ALAPVETŐ MEGVÁLTOZTATÁSÁNAK AD HANGOT

A Borba hasábjain a dr. Jovan Mirić tollából megjelentetett, Rendszer és válság címen közölt írásai által felvetett számos kérdés közül csak néhányat említünk, azokat, amelyek az AVNOJ-ra és a forradalom kontinuitására, a jugoszláv szocialista föderalizmusra és az erre vonatkozó *látszatra tudományos konstrukciókra*, a nemzetiségekhez mint kisebbséghez való hozzáállásra, az autonómiával szembeni unitarista és etatisztikus türelmetlenségre vonatkoznak.

Építeni, nem pedig rombolni

A JKP—JKSZ stratégiája megtartotta a forradalmi harc feltételeit, kifejezésre juttatta érdekeit, s meghatározta céljait az osztályjellegű és a nemzeti felszabadulásért vívott forradalmi harcnak. Ez a stratégia igazolást nyert a jugoszláv szocialista forradalomban és a történelmi folyamat során, a forradalom erejének, autentikusságának és antidogmatizmusának legfontosabb tényezője volt.

A kontinuitás és az innováció kapcsolata a legmélyebben kifejezésre juttatta az alkotmányos és a társadalmi fejlődés forradalmiságát. A fejlődés logikája és törvényszerűsége állandóan kifejezésre jutott abban a törekvésben, hogy minden olyan lehetőséget hasznosítani kell, ami a szocialista öngazgatási termelési viszonyokból adódik. A JSZSZK Alkotmányának 1963-ban hozott függelékei épp ezekkel a kérdésekkel foglalkoztak: *hogyan lehet elmélyíteni* a társadalmi-politikai struktúra és a szocialista öngazgatású termelés viszonyát, amit mindenekelőtt a társult munkára és a küldöttrendszerre vonatkozó irányelvek serkentettek. Mindez az *osztályviszonyok reális konstellációjában* zajlott le, s erélyes harcot feltételezett.

Ha szemügyre vesszük, hogy mi történt 1974, a JSZSZK új Alkotmányának meghatározása óta, akkor elmondhatjuk: *a forradalmi fejlődés irányvonalán* haladva — amely *nagyban befolyásolta Jugoszlá-*

via erejét és perspektíváját — a legfontosabb alkotmányos irányelvek a gyakorlatban beigazolódtak, gazdagodtak egyes rendszerbeli megoldások, többé-kevésbé módosultak, vagy pusztán dokumentumok maradtak. Ez objektív szemszögből nézve különféle tudatot szülhetett azokról az okokról, amelyek következtében az egyes alkotmányos rendelkezések nem érvényesülnek eléggé, vagy drasztikusan elmaradt egyes tényezők érvényesülése.

Amikor a hosszú távú gazdasági stabilizációs program alapján kötelezettségként vállaltuk, hogy erélyesen szakítunk sok gyengeséggel, jogosan merült fel a rendszer bíráló elemzésének kérdése, ide számítva a rendszer változásait is, attól függően, hogy ez az elemzés mit mutat majd. Az ilyen hozzáállás természetesen a jugoszláv szocialista forradalom antidogmatikus jellegéből fakadt, ami mindig is és most is fontos feltétele a forradalom történelmi folyamatosságának. Alkotmányos fejlődésünk lendületes volt, mindig a forradalmi folytonosság szellemében haladt előre, és ez a tapasztalat tartós értékű.

Az Alkotmány pozíciójára helyezkedni nem azt jelenti, hogy védelmezni kell az alkotmány minden egyes tételét, minden szavát, ellenkezőleg, számítanunk kell az újításokra is, amelyek a politikai rendszer hatékonyabbá tételével *megszilárdítják társadalmunkban az Alkotmány funkcióját* és ezzel a forradalom folytonosságát is.

Így tehát az e témákhoz fűződő viták feltétlenül szükségesek és sürgősek is. Csak az a kérdés, hogy *e szempontból mit kínált fel* dr. Jovan Mirić az említett írásokban. Mielőtt azonban hozzáfognánk a dr. Mirić által felvetett egyes kérdések taglalásához, szólnunk kell magának a tudományos és politikai elemzésnek a módszereiről is.

1. Az írások sajnos, nem a normatív és a valóságos dolgok relációjának bíráló átfésülésére irányulnak, azzal a céllal, hogy meghatározzák, milyen elemek szolgálják a politikai rendszer fejlesztését, amin társadalmunk most is munkálkodik. Erre igen fontos utalnunk amiatt is, mert szem előtt kell tartanunk, hogy valóságunkban, mostani helyzetünkben *mást jelent* követelni a rendszer tökéletesítését, ha erre fedezetet ad a gyakorlat bíráló értékelése, a normák érvényesítése (ami feltételezi, hogy mindezeket a követelményeket a forradalmi társadalmi fejlődés stratégiai irányelvei alapján tervezzük) és *mást jelent* megpróbálni kihasználni az igen feszült helyzetet arra, hogy olyan téziseket dobjunk be, amelyekkel megkérdőjelezzük a tetemes részét annak, amit eddig tettünk, vagy mindazt, amit tettünk, és valójában vádoljuk is azokat az erőket, amelyek mindezt véghezvitték. Így tehát méltányolva mindazt a törekvést, amit dr. Mirić kifejtett, hogy hozzájáruljon a rendszer bíráló elemzéséhez, hangsúlyoznunk kell, hogy bírálata szertefoszlik a *legfontosabb alkotmányos* és (leplezetlenül *politikai*) *irányelvek önkényes a priori megtagadásában*, a gyakorlat gyengeségeit csak mint végső bizonyítékot használja fel arra, hogy azonnal hozzá kell látni az alkotmány legfőbb elveinek a felülvizsgálásához. Abbéli szándékában, hogy a rendszer válságáról szóljon, dr. Mirić téziseinek jó részével *példáját*

adta a rendszerről szóló vélemények válságának. Dr. Mirić tehát nem nyújt esélyeket a normatív és a valóságos dolgok közti aránytalanság igazi okainak taglalására, mert maguknak az irányelveknek az elvitatására fordította a figyelmet, és ehhez saját (vagy kölcsön vett) szubjektív konstrukcióiban keresett támpontot. Dr. Mirić fejtegetéseiből ugyanis *egyértelműen az derül ki, hogy az irányelvek szülték a válságot, nem pedig ezek következtelen érvényesítése az adott ellentmondások és a társadalmi fejlődés elért szintjének feltételeiben,* valamint azok a fogyatékoságok és gyengeségek, amelyek a szubjektív szocialista tényezők tevékenységéből fakadtak.

A jugoszláv szocialista forradalom nem változtathatja meg az osztály- és nemzeti jellegére vonatkozó stratégiai irányvonalát, nem veszítheti el identitását, a harcot ezen identitás megőrzése érdekében az elkövetkezőkben is folytatni fogja. A JKP-JKSZ, valamint a jugoszláv munkásosztály mindenkor fejlesztette és erősítette meghatározott irányvonalát, fejlesztette és erősítette minden olyan esetben, amikor megvoltak a szociális és nemzeti felszabadításért vívott harc előfeltételei és távlatai. Amikor a kritikai pozíciót hangsúlyozzuk, akkor mindenképp az Alkotmány és a gyakorlat között fennálló viszonyra gondolunk és nem másmilyen jellegű ideológiai álláspontokra, melyek esetleg az alapvető értékeket és irányelveket is megkérdőjeleznék. Más szóval: *az Alkotmány alapvető irányelveinek a lehető legkézenfekvőbb megvalósítási lehetőségeit keressük,* és nem az Alkotmánynak a forradalmunk jellegének és identitásának szempontjából történő történelmi felülvizsgálására törekszünk.

2. Még egy, nem éppen kis probléma és nehézség fűződik a dr. Mirić írásaiban kifejtett álláspontok taglalásához. A szerző ugyanis mintha megfeledkezne arról, hogy hol és mit állított, úgy is mondhatnánk, hogy nem nagyon tartja magát a saját kitételeihez. Ez bizony nemcsak rossz tulajdonság, hanem sajátságos értelme is van. Megpróbáljuk illusztrálni ezt.

A klasszikus burzsoá állam jellemző jegyeinek védelmében szerzőnk megállapítja, hogy az „önigazgatás politikai foglalatban” jöhet csak létre, továbbá, hogy manapság már „az öngazgatásról mint társadalmi, nem-politikai viszonyról nem is beszélhetünk”, illetve, hogy „az öngazgatás nem más, mint *politikai viszony, mely a többnemzetiségű közösség bonyolult feltételei közepette jön létre*” (a szövegben előforduló kiemelések — feltéve, ha ez másként nincs jelezve — a szerzőtől erednek). Vajon ebben a megállapításban következetes volt-e önmagához a szerző? Hiszen ebből nemcsak az következik, hogy nálunk az öngazgatás mint társadalmi viszony nem létezik, hanem az is, hogy az öngazgatásról normatív alapon nem beszélhetünk. Mivel azonban mi az öngazgatásról, mint társadalmi viszonyról is beszélünk, kiderül, hogy olyasmiről van szó, ami a valóságban egyáltalán nem is létezik, ami a továbbiakban viszont azt jelenti, hogy hátat kell fordítani mindannak, amiért harminc és egynéhány éve eredménytelenül küzdünk, és affelé

kell fordulni, amerre mondjuk a polgári államelmélet vezet bennünket. Nem tudhatom, hogy dr. Mirić ezzel a tételével milyen mértékben kívánta megkérdőjelezni Jugoszlávia társadalmi fejlődésének kontinuitását és perspektíváját, de az bizonyos, hogy egy analitikai-gyakorlati hásonra mindenképpen számított. Hiszen ha a mi társadalmunknak politikai foglalat van, akkor mint olyanra csak a polgári állam politikai analízisének (a föderalizmusról, a szuverenitásról szóló) kategóriái lehetnek alkalmazhatók, amiből viszont az következik, hogy mindazok, akik az öngazgatáson mint a gyökeres változások társadalmi talaján inszisztálnak, azok egyszerűen lepezik az igazi kérdések lényegét. De elemzésében szerzőnk a továbbiakban fejlődésünknek egészen másfajta bemutatását adja. A föderáció hármasság jellegét taglalva például megállapítja: „ha a föderáció arra is törekszik, hogy az alapvető társadalmi viszonyokat legfontosabb alkotó elemének tekintse — akkor a munka elvét — mint konstitutív elvet — a politikai konstitúció minden vonatkozásában következetesen alkalmaznia kell.”

Dr. Mirić azt állítja, hogy Jugoszlávia nem öngazgatású közösség (attól függetlenül, hogy a JSZSZK Alkotmányának első szakasza így határozza meg), hanem az öngazgatású közösségek közössége, s az általános politikai képviselet „kiküszöbölése” azt jelenti, hogy Jugoszlávia nem politikai államközösség, hanem a politikai közösségek (államok) szövetsége. Ezzel természetesen nem érthetünk egyet, az alábbiakban majd elmondjuk, miért. Mit tegyünk azonban akkor, ha az ilyen álláspontok bírálata után (amely feltétlenül politikai is egyben, mert lényeges politikai téziseket válaszol meg) dr. Mirić emlékeztet bennünket második nyilatkozatára, amit mi is lelkesen elfogadunk, sőt amit minden komolyabb és elfogadható tudományos és politikai elemzés irányvonalának tarthatunk: „Jugoszláviának mint országnak, minden nemzetnek és nemzetiségnek szocialista öngazgatási fejlődésnek az elnemkötelezettség politikájának, külpolitikájának e tartós irányelvének a titói és az AVNOJ-i úton kívül más útja nem lehet. Illetve lehet, de akkor ez megkérdőjelezi mindazt, amit a jugoszláv szocialista forradalom fogalma magában foglal. Ha azt mondjuk, hogy titói és AVNOJ-i, akkor mindenekelőtt a föderatív berendezésre és az egységes öngazgatási-szocialista társadalmi viszonyokra gondolunk.”. A probléma abban van, hogy a számos kérdés elemzése során egyértelműen kitűnik, hogy dr. Mirić nem ezeken a pozíciókon áll, és hogy az elemzésben nem ezek a pozíciók nyújtanak neki eszmei-elméleti kiindulópontot. Könnyű ugyanis észrevenni, hogy ez az álláspont nincs összhangban az előzővel, és azzal sem, amit az 1974. évi alkotmány meghozataláról mondtunk vagy a kontinuitásról, a nemzetiségekről és egyebekről, ellenkezőleg. Tekintettel a fent elmondottakra elemzésünk során részletesen kitérünk valamennyi kijelentésére, kutatva ezek tudományos alapját és politikai tartalmát, miközben tisztában vagyunk azzal, hogy mindaz amit dr. Mirić csinál, sokkal inkább politikai jelentőségű tett, mint korrekt tudományos elemzés, már csak azért is, mert egyetlen elemzés keretein belül nem fér

meg két teljesen ellentétes tartalmú megállapítás. Tehát nemcsak hogy leszűkítette a rendszernek forradalmi fejlődése által adott szempontokra épülő kritikai elemzésének lehetőségét, ezen túlmenően afféle kellemetlen vitatársnak is bizonyult, aki a kvázitudományos megállapítások és a lényegbevágó ideológiai implikációkra épülő politikai diszkvalifikációval szemben csak a sajátmaga által megfogalmazott erkölcsi-politikai tisztaságának tekintélyével képes védekezni; de ha ennek a megnyilatkozásnak magában a műben nincs fedezete, akkor ez csak arra szolgál, hogy elködösítse a valóságot.

3. Probléma még az is, hogy dr. Mirić az egyes intézmények értékének felmérésekor nem tárgyal arról a befolyásról, amit a politikai életre és az alkotmányos rendszerre (feltehetően) gyakorolnak a szubjektív szocialista tényezők a munkásosztály élcsapatának vezetésével, tehát nem lehet tudni, hogy ő ezt feltételezi, vagy nem véli fontosnak, illetve relevánsnak. Rendszerünket azonban nem elemezhetjük sikeresen, ha nem a forradalmi harc és a változások tényezőiből indulunk ki.

Az AVNOJ-ról és a kontinuitásról

Szóljunk először is az AVNOJ II. ülészakájáról, és arról, miben van ennek a kontinuitása, miből ered a folytonossága.

Dr. Mirić hangsúlyozza az AVNOJ II. ülészakán készült határozatok „értelmét”. Ha ezt fontosnak tartaná, legalább két dolgot kellett volna észrevennie, amikor a föderatív alapelvekre támaszkodó országépítésről szóló határozatáról szól. Először is csak *az AVNOJ II. ülészakájának van saját forradalmi folytonossága, ami a JKP-nek a föderatív berendezésre vonatkozó háború előtt kimunkált irányelveit illeti, s amit a legteljesebben Josip Broz Tito fejezett ki a Szerbiához címzett levelében 1936. november 2-án.* Az AVNOJ ezen az irányvonalon készítette határozatait, beleszöve a nép akarátát, ami a fegyveres harcokban jutott kifejezésre és az új állam létrehozási szakaszaira és távlataira vonatkozó saját meglátását, felmérését is. E szempontból az AVNOJ a nép önrendelkezésének alapelveire támaszkodva forradalmi módon juttatta kifejezésre és ezáltal meg is oldotta a jugoszláv népek helyzetének kérdését. Enélkül nem is jött volna létre az új Jugoszlávia, és ez tükrözi nemcsak a föderatív, hanem a demokratikus társadalmi berendezkedést is. Másodsor *az AVNOJ a nemzeti kisebbségek helyzetét relevánsnak tekintette a jugoszláv népek viszonyát illetően, valamint az új állam és közösség jövőjét illetően, és ugyanezzel a határozattal szabályozta.* Szervesen hozzátartozik a tényekhez, „a legteljesebb demokratikus jogokra támaszkodik”. Ennek ugyancsak volt támasza a JKP-nek az állam föderatív berendezésére vonatkozó említett politikájában, az AVNOJ pedig hangsúlyozta, hogy „Jugoszláviában a nemzeti kisebbségeknek biztosítunk minden nemzeti jogot”, tehát, hogy érvényesülni fognak a nemzetek és a nemzeti kisebbségek közti egyenrangú viszonyok.

Tehát az új Jugoszlávia létrejöttében kulcsfontosságú jelentősége volt a nemzetek iránti forradalmi elkötelezettségnek, ami magában foglalja a Jugoszlávia nemzetiségei (nemzeti kisebbségei) iránti forradalmi elkötelezettséget is. És ezt mindenekelőtt a fegyveres, demokratikus és forradalmi harc révén — melyben Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei egyenjogúan vettek részt — valamint az AVNOJ II. ülésén meghozott határozatok révén valósítottuk meg. A jugoszláv szocialista közösség gyökerét és lényegét azok a tények képezik, melyek értelmében a szociális és nemzeti viszonyok megoldása a nemzeteink és nemzetiségeink által közösen megvívott harc tényéből, a közös érdekek összehangolásából erednek, ennek következtében a közösség alapját a népfelszabadító háború és a szocialista forradalom vívmányai képezik, amelyek a szocialista demokratikus társadalmi viszonyok fejlődésének szintjével összhangban állandóan tovább fejlődnek. Ebből következik, hogy annak megválaszolásakor, hogy mi az, ami nemzeteinket egyesíti, és mi az, ami végeredményben föderalizmusunk és Alkotmányunk egészen sajátos jellegét meghatározza, abból kell kiindulnunk, amit Edvard Kardelj fogalmazott meg.¹

Dr. Mirić jogosan szól a „jugoszláv forradalom egységes jellegzetességéről” és e tény kapcsán alá kell húznunk, hogy a forradalom lényege a forradalmi programban, valamint az osztály- és nemzeti felszabadulásért vívott harc gyakorlatában volt, ezáltal jutottunk el a *jugoszlávság eszméjének forradalmi értelmezéséig és tartalmáig*. Itt valami lényeges történt, ami megváltoztatta közösségünk jellegét. 1967-ben Bakarić utalt arra, hogy újkori történelmünk két eseményét nem értjük meg. Az új Jugoszlávia létrejöttével és a régi Jugoszlávia bukásával kapcsolatban hangsúlyozta: „ami reakciós alapokra támaszkodva jött létre az nem ugyanaz, mint ami a forradalmi demokratikus bázisban keletkezett — noha ugyanazokból a népekből tevődik össze. E népeket épp a kapcsolatok és viszonyok rendszere fűzi össze közösséggé, ez kapcsolja össze őket, a közös életben, és nem csupán e népek létezése. A népek ugyanazok — a közösség nem”.²

Ezzel kapcsolatban hogy állunk a nemzeti önrendelkezés kérdésével, amit jogosan szorgalmaz dr. Mirić? Amikor a JKP helyes marxista álláspontra helyezkedett a nemzeti kérdéssel kapcsolatban, akkor mondta ki a népek önrendelkezési jogára vonatkozó jelszót. Ezzel kapcsolatban Vladimir Bakarić a következőket mondja: „Az önrendelkezésre való jog az elszakadásig minden esetben önálló államra való jogot jelent, de nem jelenti azt a köteletséget, hogy létrejöjjön ez a nemzeti állam. Ehhez tartottuk mi is magunkat... Mikor lett valóságossá, mikor érvényesült és érvényesülhet-e ez a jog? Létezett már abban a pillanatban is, amikor a népfelszabadító mozgalom, amely ugyancsak elfogadta ezt a jelszót, Jugoszláviában átvette a hatalmat, és amikor ezt a hatalmát elismerték, világszerte elfogadták... Az önrendelkezésre való jogról az elszakadásig jelszó *attól kezdve él és azóta* kötelez is bennünket... érvényesítése azonban különböző volt, azaz először is mindannyian Ju-

goszlávia egységéért küzdöttünk, mégpedig olyan formában, amilyen annak a kornak megfelelt. Ha akkor azt építettük volna, amire ma törekszünk, kérdés, hogy Jugoszláviát először is elismerték volna-e, másodszor pedig, hogy egyáltalán győzedelmeskedett volna-e a szocializmus Jugoszláviában és rettenetes széthúzást teremtettünk volna.”³ Ezért megállapítja, hogy a nemzetek közötti viszonyokat azok szerint a feladatok szerint határoztuk meg, amelyek az adott pillanatban előtűntek álltak, minden alkotmány mindig új erőket mozgósított, és az adott helyzetet bírálta.

A távlatok tisztázása céljából Milentije Popović hangsúlyozta, hogy az új Jugoszlávia a szabad nemzetek és nemzetiségek dolgozóinak közössége, és mint ilyen, a közösen vívott harc és a népfelszabadító háború és szocialista forradalom során szabadon kinyilvánított akarat eredménye, további evolúciója pedig egyértelműen tükrözi azt a törekvést, hogy lényegét a szocialista demokratikus fejlődés törvényszerűsége is minél teljesebben kifejezésre juttassa. „A népfelszabadító háború és a szocialista forradalom során Jugoszlávia mint föderatív közösség *a nemzetek és nemzetiségek önkéntes elhatározása alapján jött létre*. Ez döntő jelentőségű a viszonyok rendszerének és jellegének meghatározásakor és sohasem szabad szem elől téveszteni. Nem külső erő és nem valamilyik országon belüli nemzet erőszakos gesztusa nyomán jött létre. Éppen ellenkezőleg a népfelszabadító háború harcai minden köztársaságunk és tartományunk területén egységesen zajlott, melyben a progresszív forradalmi erők vezetésével a legszélesebb néptömegek vettek részt. Föderációnk nemzeteink és nemzetiségeink függetlenségéért és teljes afirmációjáért, a föderáció létrehozásában játszott teljes mértékben szabad és önkéntes elhatározásért vívott harc során született meg. Ezért a mi föderációnk nem lehet más, mint az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek közössége. Ez a történelmi fejlődés föderációnk egyik legfontosabb jellemzője. Éppen az a tény, hogy egy olyan forradalomban született, mely minden egyes nemzeten belül lezajlott, és hogy ezek a nemzetek valamennyien fegyvert fogtak a megszállók és az osztályellenség ellen, éppen ez a tény vezetett ahhoz, hogy létrejöjjön az egyenjogú népeknek egy olyan közössége, mely megfelel minden egyes nép társadalmi, szociális, nemzeti és történelmi érdekeinek.”⁴

Az AVNOJ lényege nem a „történelmi társadalmi megállapodásban” van, hanem mindenekelőtt a szocialista forradalomban, amelyben a fegyveres harccal letörtük és örökre elvetettük az unitarizmust és a hegemonizmust, ezek *a régi társadalmi berendezéssel* együtt távoztak. *Ez a tény* épp azt mutatja, hogy Jugoszláviában sem az AVNOJ idején, sem ma nem alakult ki semmiféle „tartós egyezkedés”, mert egy új „egyezkedés” ahhoz képest, hogy az AVNOJ döntött, csakis új fegyveres harc árán születhetne.

Edvard Kardelj is hangsúlyozta, „a nemzetek és nemzetiségek egysége nem pusztán valamilyen gazdasági és politikai számításra épült, zömmel a közös történelem fűzi őket össze, egybetartozásuk mély érzése,

többségük etnikai közelsége, *mindenekelőtt pedig az a közös tudat, amit a forradalom, valamint az önigazgatású, demokratikus, szocialista társadalomért vívott közös harc teremtett meg*” (M. M. kiemelése). Ha nem értjük meg ezt a folyamatot, vagy ha egyszerűen ignoráljuk, akkor elkerülhetetlenül tévesen ítélkezünk történelmi hatósugaráról, sőt mai helyzetünk tényezőiről is.

A mai Jugoszlávia, ahogyan az AVNOJ II. ülészaka meghatározta, valóban *föderatív alapelveken épül*, azaz a köztársaságok és az autonóm tartományok egyenrangúságán, az alkotmánnyal összhangban, melynek történelmi, forradalmi, politikai lényege a nemzetek és nemzetiségek *egyenjogságában* van, a nemzetek és a nemzetiségek ugyanis szuverén jogokat gyakorolnak az egész társadalmi-politikai struktúrában, tehát a föderációban is. Itt tehát *a szuverén jogokra, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogságára kerül a hangsúly*, a köztársaságok és a tartományok pedig e folyamat hatóeszközei. Ez adja meg tehát a szövetségi állam entitásának eszmei és reális alapjait, azét az államét, amelyet föderatív alapelveken *építünk*, és e szempontból a mai alkotmány következetes maradt nemcsak az AVNOJ szelleméhez, hanem határozataihoz is. Így tehát valóban nem fogadhatjuk el és nem is érthetjük meg dr. Mirić álláspontját: „Ha az AVNOJ határozatának szellemében a föderatív alapelvekre támaszkodó országépítésről azt mondjuk, hogy Jugoszlávia népei a közös fegyveres harcban bizonyították és igazolták azt a szilárd akaratukat, hogy továbbra is egységesek maradjanak Jugoszláviában, akkor ezt sem interpretáljuk úgy, hogy Jugoszlávia továbbra is nyílt marad a tartós alkudozás előtt, és hogy mindig újból az, amit a köztársaságok és tartományok megbeszélnek.” Ki magyarázza ezt így? A JSZSZK Alkotmánya nem! Arról lesz szó, hogy dr. Mirić, mivel nem fogadja el a korszerű alkotmányos irányelveket, összetűzésbe kerül magával az AVNOJ-jal is!

Dr. Mirić mindezekről még azt mondja: „Egyes felfogásokkal ellentétben, melyekkel az elmúlt tíz év során gyakran volt alkalmunk találkozni, a jugoszláv föderáció a köztársaságok és tartományok megegyezésén alapszik, az AVNOJ-határozatok hangsúlyozzák, hogy Jugoszlávia az ország minden népének közös hazája.” Szerzőnk nem említi, hogy kinek a felfogásáról van szó, de az egyértelmű, lévén hogy az Alkotmányt érintő kategóriáról, a köztársaságok és tartományok megegyezéséről beszél, hogy itt a következő kérdés fogalmazódik meg: vajon a JSZSZK Alkotmánya összhangban van-e az AVNOJ-határozatokkal, vagy azok revízióját képezi. A JSZSZK Alkotmányának politikai filozófiáját annak Bevezetője, az Alapelvek I. része fogalmazza meg: „Jugoszlávia nemzetei, minden nemzetnek az elszakadás jogát is magába foglaló önrendelkezési jogából kiindulva, minden nemzet és nemzetiség közös harcában, valamint a népfelszabadító háborúban és a szocialista forradalomban szabadon kifejtett akaratuk alapján, történelmi törekvéseikkel összhangban, annak igazában, hogy testvériségük és egységük további megszilárdítása közös érdekük, *a velük élő nemzetiségekkel,*

szabad és egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szövetségi köztársaságában egyesültek, és megteremtették a dolgozók szocialista föderatív közösségét — a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságot.” A JSZSZK Alkotmánya tehát abból indul ki, hogy Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi a fegyveres harc és forradalom során egyesültek és megteremtették a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságot.

Az AVNOJ tehát osztály- és nemzeti szempontból egyaránt a forradalmi irányvonal alapvető megfogalmazását jelenti.

Dr. Mirić felteszi a kérdést: vajon a háborút követő fejlődésünk során elegendő figyelmet szenteltünk-e az osztályviszonyok és a szociális viszonyok dialektikájának? Ez nem új kérdés. Korábban is feleltünk már rá, ami azt bizonyítja, hogy mindenkor, elméleti és gyakorlati szempontból is tisztában voltunk ennek jelentőségével. Annak idején Bakarić is rámutatott: „Erre a kérdésre azt felelném, hogy nem volt mindenkor ilyen a helyzet”,⁵ majd a továbbiakban megindokolta: „A nemzeti szabadság eszméjét az AVNOJ-határozatokban hirdettük meg és a továbbiakban, hogy úgy mondjam fokozatosan valósítottuk meg azt. Nem állítom, hogy nem követtünk el hibákat, hogy nem történt lemaradás, de azt sem állíthatom, hogy nem tartottuk számon az osztály- és nemzeti viszonyokat.”⁶

Dr. Mirić az osztályszempontok és a nemzeti szempontok dialektikáját az unitarizmus és az etatizmus javára élezi ki — önmagával is elhítelve, hogy sikerült bebizonyítania, miszerint a nemzeti szempontok elnyelték az osztályszempontokat. De ez esetben nem szabad szem elől téveszteni, hogy „ha Jugoszláviát meghagyjuk unitarista jellegűnek, akkor magától értetődően megnő az etatizmus és a hegemonizmus veszélye. Ha unitarista rendszerként nem valósítja meg következetesen azt az elvet, miszerint a dolgozó az, aki mindennel rendelkezik, egyértelmű, hogy mindenkor fennáll egyik nemzetnek a másik, vagy több nemzetnek több másik nemzet feletti majorizációjának, exploitációjának vagy hegemoniájának lehetősége... és a mi nacionalizmusunk mást nem is keres, csak hogy e viszonyok csődöt mondjanak”.⁷

A szocialista öngazgatásra történő orientáció szintén a szocialista forradalom és az AVNOJ következetességét bizonyítja.

Dr. Mirić egyes kijelentései szerint mintha az öngazgatásnak nem lenne történelmi alapja, és mintha nem tekinthetnénk azt a fejlődés fő hordozójának. De nézzük csak, hogyan látja ezt dr. Mirić: „Ma mindenki az AVNOJ konstitutív elveire hivatkozik: a szeparatisták és az unitaristák, a nacionalisták és az integralisták, az öngazgatás és az etatizmus-centralizmus pártfogói egyaránt, sőt még az irredenták is! Valóban minden egyes hivatkozásnak megvan az alapja és az értelme az AVNOJ II. ülésének határozataiban? Úgy véljük nincsen.” Tehát az öngazgatásért vívott harc egy olyan „kihívás”, melynek ki kell állnia a többi eszmék konkurrenciáját. A későbbi elemzés során szerzőnk „megfeledkezett” arról, hogy vállalta, legalább arra rá fog mutatni, hogy mely kihívásoknak nincs alapjuk az AVNOJ II. ülésén megfogalmazott

határozatok „értelmében és kifejezésében”. Kiderül, hogy az AVNOJ valamennyiünk számára nyitott dolog.

Nézzük csak meg azonban, mit mond dr. Mirić az 1974. évi Alkotmány meghozataláról? Először is azt állítja, hogy a föderáció reformja nyomás alatt jött létre, vagy legalábbis fenyegetések közepette, majd felteszi a kérdést, hogy ki gyakorolt nyomást, és a következőket mondja: „Vajon a szocialista öngazgatási erők nyomása volt ez? Nyilvánvalóan nem, mert ezeknek az erőknek nem lehet céljuk Jugoszlávia dezintegrálódása és széthullása (hacsak nem éledt fel a Komintern szelleme). Ha nem ezek az erők gyakoroltak nyomást, az azt jelenti, hogy a reform a szocialistaellenes erők, a nacionalizmus és a szeparatizmus nyomására történt, a nyomásoktól és veszélyektől rettegve. Ha a reform ezeket a nyomásokat elhárította vagy legalábbis enyhítette, azt jelenti-e, hogy ezeknek az erőknek valamelyest eleget tett? Feltehetjük a következő kérdést is: a föderáció reformja egyebek között talán olyan lépés, amellyel a nacionalizmus és a szeparatizmus erőit háttérbe szorították a politikai színpadról úgy, hogy átvették ezek egyes projektumait és eszméit.”

A dolgok azonban a következőképpen állnak. Küzdeni kellett a függetlékekért, nem „kéz alól” jöttek. Ki irányította és ki nyerte meg ezt az ütközetet? A szocialista öngazgatási erők és senki más, mert az ilyen fejlődés senki másnak nem felelt meg. Most azonban dr. Mirić figyelmet bennünket arra, hogy e lényeges kérdésekkel kapcsolatban a nacionalisták és a szeparatisták jártak jól, ami magától értetődően nem jelenthet semmi mást, mint azt, hogy módosítani kell, azaz fel kell hagynunk mindazzal, amit eddig tettünk, valójában pedig arról van szó, hogy akkor is és most is a bürokratikus és unitarista erők törekedtek arra, hogy a függetleneket a nacionalista nyomások következményeként ábrázolják, és hogy megfenyegessenek: alkalmazásuk a jugoszláv közösség gyengülését, sőt felbomlását fogja előidézni. Tito erről 1973 áprilisában beszélt a föderáció általános száborán. A JKSZ koncepcióját kidolgozva kezdettől fogva azon munkálkodtunk, hogy politikailag le-törjünk az unitarista és a szeparatista törekvéseket, és hogy a viszonyok megváltoztatásával kiküszöböljük e tendenciák támaszpontjait. Josip Broz Tito a JKSZ X. kongresszusán mondott beszámolójában a következőket mondta erről: „Az új alkotmánnyal gyökeres változásokat hajtottunk végre a politikai rendszerben. E változások lényege és értelme az, hogy biztosítsuk a munkásosztály és általában a dolgozók hatalmi helyzetét, hatalmuk funkciójának gyakorlásában és a más társadalmi ügyek irányításában, valamint az, hogy tovább fejlesszük a nemzetek és a nemzetiségek közötti viszonyokat, egyenjogúságra és szolidaritásra, minden köztársaságnak és autonóm tartománynak a saját és a közös fejlesztéséért vállalt felelősségére támaszkodva. Az öngazgatás ezáltal az átfogó társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok rendszerévé válik. A szocialista öngazgatási demokrácia a proletariátus diktatúrájának sajátos formájaként érvényesül. Mindebben kifejezésre jut szocialista

forradalmi fejlődésünk folytonossága, ami 1941-ben az első népfelzabardító bizottságoknak mint az új néphatalom demokratikus öngazgatási formáinak a megalakulásával kezdődött.”

A leglényegesebb itt az, hogy dr. Mirić nemcsak a föderáció reformjának tartalmát vitatja el, hanem e reform tényezőit is. Nem mutat rá a föderáció reformjának autentikusságára és forradalmi lényegére, hanem mindezt saját konstrukcióiból, ezek kombinációjából szűri le, valójában megtagadva *a JK SZ-nek a hetvenes évek elején kifejtett forradalmi harca értelmét és tartalmát mindkét fronton vívott harcának, tehát az unitarizmus elleni és a szeparatizmus elleni harcának a tartalmát.*

Dr. Mirić véleménye szerint a háború utáni fejlődésünk során eltértünk az AVNOJ-i szellemtől. Úgy tűnik, számára ez a legfontosabb megállapítás. Mindez kétségtelenül abból a megállapításból ered, miszerint az AVNOJ-határozatok „világosak, tömörek és egyértelműek” és „nem adnak lehetőséget az olyan, különböző módon történő értelmezéseknek, melyeknek napjainkban tanúi lehetünk”. Ám a továbbiakban kiderül, hogy a szocialista öngazgatás az, mely (az AVNOJ-értelmezések egyikének változataként) élt ezzel a lehetőséggel, lévén, hogy dr. Mirić megállapítása szerint „intézményes-rendszerbeli megformálásról” van szó, és hogy ezt az intézményes-rendszerbeli megformálást nem más, mint a JSZSZK Alkotmánya „követi” el. És itt már a lényegnél tartunk: dr. Mirić elemzésének lényege, hogy rámutasson arra, miszerint tulajdonképpen eltértünk az AVNOJ II. ülészakának irányvonalától, mert ez „a forradalom vívmányait és távlatait világosan és magvasan fogalmazta meg, felesleges verbális ornamentika és a kategóriák tetszőleges alkalmazása nélkül, amire később a politikai programokban és a konstruktív okmányokban, különösen az 1974. évi Alkotmányban” több példa van (M. M. kiemelése). Ez tehát, ami elválasztott bennünket az AVNOJ-tól: a verbális ornamentika, a kategóriák tetszőleges alkalmazása, méghozzá a politikai programokban, tehát nem máshol, hanem a JK SZ programjában, a JK SZ kongresszusi határozataiban és magában az Alkotmányban, s dr. Mirić szerint egyben különböző interpretációknak is tanúi vagyunk (az AVNOJ területén kívül), „amelyek megtalálják saját intézményes-rendszerbeli megformálásukat is”, más szóval az Alkotmányban található. Világos, hogy az AVNOJ-nak a jelenlegi alkotmányban kifejezett történelmi-forradalmi folyamatossággal való szembeállításával *a jelenkori folyamatosság ellen, és látszólag az AVNOJ javára kíván harcot folytatni.* Csupán egy kérdés vetődik fel: vajon már történelmi-vé válhatott volna-e az AVNOJ II. ülészakája, ha negyven év alatt nem lett volna folytatódása, sem jelenkori megalapozódása, valamint *melyek dr. Mirić szerint az AVNOJ II. ülészakának autentikus erői, és hol voltak azok ez ideig?* Dr. Mirić egyébként csupán a folyamatosságot kérdőjelezi meg, és nem csupán a jelenkori lényegi alkotmányos törekvések jellegét és értelmét vonja kétségbe, hanem azt követeli, hogy vizsgálják felül magukat az eredeti elveket is: „amikor a társadalom vál-

sággal kerül szembe, akkor általában visszatér alapjaihoz: megvizsgálja és felülvizsgálja eredeti elveit”. Nem, a forradalmi társadalom mindig a saját alapjain áll, csak arról van szó, hogy a nehézségek idején fel-ütik a fejüket azok az erők, amelyek szét szeretnék zúzni magukat az alapokat is.

*A jugoszláv szocialista föderalizmus
és a róla alkotott áltudományos konstrukciók*

Dr. Mirić a jugoszláv föderációt az állami berendezés mércéjével akarja mérni, és ez persze nem sikerül neki, mint ahogy nem sikerülhet senki másnak sem. A következőket mondja: „ha az »önigazgatású föderalizmus« szintagma valamiről vall, akkor inkább szól *a nemzeti*, mint *a társadalmi munkásönigazgatásról*” Épp ennek a fordítottjáról van szó, a lényeg abban van, hogy a munkásosztály a nemzeti szuverenitás hordozójává válik, és lényegileg új, illetve önigazgatási, tehát munkás jelleget kölcsönöz a föderalizmusnak, illetve a nemzetek közötti viszonyoknak. Természetesen mindig szem előtt tartjuk azt, hogy ez a lényeg olyan mértékben érvényesül, amilyen mértékben a konkrét társadalmi-történelmi tartalomban a munkásosztály uralkodó társadalmi erővé válik, de az irányvétel itt világos, és ez az alapvető. A szocialista önigazgatási viszony, az emberek közötti önigazgatási-gazdasági viszonyok megkövetelték, hogy ugyanezt az elvet bizonyos módosításokkal a nemzetek közötti viszonyra is alkalmazzák, és éppen ez tette lehetővé a föderációban érvényesülő viszonyok szabályozása etatisztikus burkának a szét-törését.

A társult munkára és a küldöttrendszerre alapozott irányvétel a föderációban is lényegi változásokat diktált.

Ahogy az Edvard Kardelj megfogalmazta: „Ezen az összefüggésben belül világosan ki kell hangsúlyozni nemzeteink és nemzetiségeink, illetve a szocialista köztársaságok és az autonóm tartományok egyenjogúságának és önállóságának az elvét. Am ezt az egyenjogúságot és önállóságot nem szabad etatisztika módon értelmezni, nem szabad az állam hatáskörének felosztásaként felfogni. Ez a burzsoá nacionalizmus probléma-megközelítési módszere. Nálunk ez az egyenjogúság és önállóság *jelentősen kiszélesedik* a társadalmi-politikai közösségek önigazgatási jellege folytán. Ezért joggal állapíthatjuk meg, hogy a klasszikus föderáció fogalma már régóta nem felel meg a köztársaságaink és az autonóm tartományaink között fennálló viszony lényegének, hiszen önállóságuk, jogaik és hatáskörüik mérhetetlenül megnövekedett. Nem szabad megfedkezünk arról az alkotmányos elvről, miszerint a községek, a szocialista köztársaságok és a szocialista autonóm tartományok dolgozói azok, akik — az önigazgatási jogaiknál fogva — az Alkotmány által meghatározott helyzetük alapján szabadon, önigazgatási módon döntenek és rendelkeznek a munkájukkal, a többletmunkával, a jövedelemmel és a nemzeti vagyonnal stb. Ily mó-

don helyzetük a társult munka öngazgatói struktúrájából és természetesen az öngazgatói társult munka és a társadalmi-politikai közösségek alkotmányos helyzetéből, jogköréből, jogaiból és kötelezettségeiből következik, és működésüket nem etatista, felülről rájuk kényszerített rendeletek irányítják. A társult munkán és a társadalmon belül a már említett öngazgatói társulás útján megvalósított hatalmi helyzetüknél fogva — a nemzetek és nemzetiségek egyenjogú viszonyain belül a saját és az ösztársadalmi munka feletti hatalmuk révén — a munkások azok, akik megakadályozzák valamely nemzetnek egy másik nemzet által történő kizsákmányolását, melynek egyértelmű következménye az lenne, hogy akár politikai domináció, akár a nemzetek gazdasági egyenlőtlensége révén az elnyomott nemzetet megfosztanák attól a jogától, hogy szabadon rendelkezzen munkájával és a többletmunkával. A gyakorlat, kétségtelenül kisebb-nagyobb mértékben eltorzítja ezt az elvet is, de az ilyen gyakorlat ellen nap mint nap küzdeni kell.”⁸

Teljesen világos, hogy ezek a föderatív viszonyok, a föderációban érvényesülő viszonyok egyben az alapvető, illetve a szocialista öngazgatási viszonyoknak a kifejeződési formái és tartalma is, és hogy a föderációban is a hatalom és az öngazgatás gyakorlásáról van szó, amit nem láthat és nem fogadhat el, az, aki olyan a priori sztikus, lényegében etatisztikus állásfoglalásból indul ki, mint hogy „a föderáció vagy a konföderáció sosem volt, és ma *sem társadalmi viszony vagy hatalmi forma, hanem az állami berendezés formája*”. Egész szocialista öngazgatási fejlődésünk éppen abban az irányban haladt, hogy a nemzeti viszonyokat és a föderációban érvényesülő viszonyokat is az új termelőviszony szolgálatában építsük. A nemzeti életnek a társult munka és a küldöttrendszer alapjaira helyezése megkövetelte, hogy a nemzetek közötti viszony, illetve a nemzetek és nemzetiségek helyzete is ne csak tükrözze az új társadalmi viszonyt (s ezzel elmélyítse történelmi, forradalmi tartalmát a „nemzeti” fogalmának), hanem, hogy egyben támasza is legyen az új társadalmi viszonyért vívott harcnak.

A jugoszláviai viszonyok kiépítését etatisztikus prizmán át szemlélve, ami az állam burzsoá teóriájához vezet, dr. Mirić a föderalizmus-konföderalizmus reláción történő spekulációkhoz jutott. A JKSZ és a marxista tudomány elvetette az ilyen *dilemmákat*, a szocialista öngazgatás által végzett változások gyökeres voltából kiindulva. Kardelj erről a következőket mondta: „A jugoszláv népek közösségének további fejlődésére szolgáló formulákat ezért nem kereshetjük a hagyományos államjogi koncepciókban, hanem itt is új utakat kell törnünk, mint ahogy az emberek közötti társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok egyéb területén is tesszük, felhasználva természetesen e hagyományos rendszernek azokat az elemeit, amelyek megfelelnek társadalmunk igényeinek és érdekeinek, fejlődésünk jelenlegi szintjén.”⁹

A társadalmi-politikai rendszerbeli módosítások előkészületei során Milentije Popović szorgalmazta, hogy a föderáció az öngazgatásból és a közvetlen demokráciából, a föderatív viszonyok alapjának és tartalmá-

nak, s ennél fogva társadalmi szerepének is új felfogásából nőjön ki. Ezzel kapcsolatban rámutatott mindkét téves megközelítés veszélyére: arra a nézetre, hogy a föderáció olyan mértékben konstituálódik, amilyen mértékben a központi szervezetben a hatalom, az erő, a gazdaságpolitika, törvényhozási hatalom konstituálódik (egyébként a föderáció nem lehet a társadalom politikai megszerveződésének a nemzetek közös életének formája), illetve az ellentétes irányú megközelítésre, amely a föderáció keretében történő minden intézményesítésben unitarizmust lát, s leszögezte: „Erről a kérdéstről gyakran a föderáció-konföderáció reláción is elmélkednek, ami szintén nem adhat választ a felvetett kérdésekre, mert új tartalomról van szó, ami a régi szemüvegen keresztül nézve néha föderációnak, néha konföderációnak, sőt olybá tűnhet, mintha egyáltalán nem létezne semmilyen közösség (mivel ezen a területen adminisztratív-szervezési szempontból nem konstituálódott).”¹⁰ Ez a megállapítás mintha ujjal mutatna dr. Mirić téziseire.

Dr. Mirić először a polgári, pontosabban szólva a burzsoá állam hagyományos elméletének díszpáholyából megállapítja: „nálunk a klaszikus föderáció átadta helyét a konföderáció bizonyos jegyeivel rendelkező államhármasságnak”. A pillanat nem alkalmas történelmi helyzetünk tudományos szemügre vételére. Szerzőnk megindoklás nélkül kerüli meg Edvard Kardelj álláspontját — aki világosan megfogalmazza a módszer lényegét, hogyan kell a föderatív államberendezés kérdéséhez közelíteni —, hiszen dr. Mirićnek megvan a sajátos elképzelése, de vajon mindez hová vezet? Maga a tény (hogy rendszerünk egyre inkább eltolódik a konföderáció felé — M. M.) nem bizonyítaná a jugoszláv közösség dezintegrációs folyamatát, ha a köztársaságok és tartományok munkásosztálya birtokolná és uralná a társadalmi újratermelést. De ha nem tévesztjük szem elől a tényt, miszerint a társadalmi jövedelemnek egyre kisebb hányadával rendelkeznek azok, akik megteremtik, akkor nagyon nehéz ellentmondani annak a megállapításnak, mely szerint a „föderáció konföderalizálása” „a dezintegrációt és a nemzeti érdekeknek az osztályérdekek fölé történő emelkedését jelenti”. Meg kell tehát találni azokat a módszereket, melyek segítségével elhárítható lesz „a dezintegráció és a nemzeti érdekeknek az osztályérdekek fölé történő helyezése”. Lám, mi szeretnénk volna, ha ez a munkásosztály lesz, ám mivel ez nem megy, mossuk kezeinket és keressünk valaki mást, aki majd megvalósítja az integrációt — közli velünk dr. Mirić saját elképzelését. De a kérdés magától adódik: vajon az elhatározások megvalósítása terén napjainkban mutatkozó vitathatatlan gyengeségek miatt az elhatározásaink egészével szembe kell fordulnunk? A tét sokkal nagyobb, sem hogy a kérdésekre a polgári államelmélet tapasztalatainak hullámhosszán végzett spekuláció alapján adnánk meg a választ, ahogyan azt szerzőnk is teszi — tudományos megállapításnak ítélve meglátásait. Mert ha szemügre vesszük történelmi-forradalmi fejlődésünket, akkor megállapíthatjuk, hogy minden egyes szakasza előrelépést jelentett, és a kontinuitás szellemeit hordozta magában. Mindenkor a munkásosztály érdekeit

tartottuk szem előtt, nem feledkezve meg arról a közismert marxista megállapításról, mi szerint a munkásosztály felszabadítását magának a munkásosztálynak kell végrehajtania. Ha viszont most — ahogyan dr. Mirić állítja — eljutottunk oda, hogy az osztályérdekeket alárendeljük a nemzeti érdekeknek, akkor az államnak, mint az integráció és a fejlődés letéteményesének az előtérbe helyezése törvényszerűen (*nemcsak a gyakorlatban megmutatkozó gyengeségek révén*) az osztályérdekek alárendelése a nemzeti érdekeknek, mindenekelőtt a hegemonizmus és az elnemzetesítés révén történne. A történelem a tanúság erre, sok szép példát tudna felsorakoztatni.

A föderációnak a konföderáció prizmáján keresztül való bírálata nem rendelkezik az alkotmányon alapuló érvekkel, az alkotmányos koncepcióval való egyet nem értés fejezi ki, és nem tekinthető a föderalizmusnak az alkotmánnyal összhangban történő érvényesülésről szóló tudományos elemzésnek. A köztársaságok és tartományok megállapodása a föderalizmus instrumentuma, és nem föderáció in extenso. Ezért a mi föderalizmusunkat nem csupán tartalmánál, illetve lényegénél fogva nem lehet összehasonlítani a „szuverén államok, tényező, kölcsönös (nemzetközi) szerződésével”, hanem formális vonzásainál fogva sem hasonlít erre. A föderáció a köztársaságok és tartományok egyenrangúságának elvére épül, de megvan a maga állami és öngazgatási entitása, ami azokban a viszonyokban jut kifejezésre, amit a nemzetek és nemzetiségek, a dolgozók és polgárok érvényesítenek és biztosítanak a JSZSZK-ban, összhangban a JSZSZK Alkotmányában, a bevezető részben az alapvető elvek I. részébe foglaltakkal és a 241. szakasszal, valamint azal, amit a föderáció a szövetségi szerveken keresztül érvényesít (a JSZSZK Alkotmánya, 281. szakasz), ezek pedig a legfontosabb társadalmi és állami érdekek és ügyek. Ezek az érdekek azoknak a szuverén jogoknak a megnyilvánulásai, amelyeket a dolgozók, a nemzetek és a nemzetiségek a JSZSZK-ban a *közös érdekek* által vezérelve és a JSZSZK Alkotmányának rendelkezéseivel összhangban érvényesítenek. A JSZSZK „szövetségi állam, mint államközösség” és mint „szocialista öngazgatású demokratikus közösség” van meghatározva, rendelkezik az állam minden lényeges vonásával: területtel, határral, címerrel, zászlóval, himnusszal, fővárossal, állampolgársággal. A JSZSZK Alkotmányának 200. szakasza például kimondja, hogy a JSZSZK állampolgára külföldön a *JSZSZK védelmét* élvezzi, hogy ne soroljuk tovább a számos rendelkezést. Ebben lenne kifejezve az egésznek az a szuverenitása, amelyről dr. Mirić beszél, s amelyet megtalál az AVNOJ-ban de nem talál meg a jelenlegi alkotmányban.

A föderációban történő döntéshozatal a köztársaságok és autonóm tartományok megegyezésének elvén alapul, de nem csupán ezen, hanem a szolidaritás és kölcsönösség elvén is, azon, hogy a köztársaságok és autonóm tartományok egyenrangúan vesznek részt a föderáció szerveiben (összhangban az Alkotmánnyal), továbbá azon az elven, hogy a köz-

társaságok és autonóm tartományok saját fejlődésükért, de egyben a szocialista közösségnek mint egésznek a fejlődéséért is felelősek. Ez azért lehetséges, mert a JSZSZK szocialista társadalmi berendezése egy, mert a munkásosztály és minden dolgozó hatalmán alapul, valamint az embernek mint szabad és egyenjogú termelőnek és alkotónak a viszonyán.

Ez az, ami itt a legfontosabb — a hatalom eredetének kérdése az elemzés középpontjába kell hogy kerüljön, hiszen ez semmiképpen sem lehet mellékes kérdés, akkor, amikor a föderációnk elemzését elvégezzük. A tény, hogy a szövetségi Alkotmány szavatolja az ország területi egységeinek állami szuverenitását, szövetségi államunk és öngazgatási szocialista közösségünk föderatív jellegéről tanúskodik a konföderatív jelleggel szemben. Igaz, hogy a tudomány és a társadalmi-politikai gyakorlat terén tapasztalható egyfajta bizonytalanság ezekkel az értékekkel — az alkotmányos határozatok hatásfokával — szemben, és különbségek jelentkeznek a tudományos értékelésük terén is. „Hazai álláspontunk szerint a föderáció az, amiben a köztársaságaink és a tartományaink megegyeznek” (dr. Mirić) megállapítás vagy a föderáción belüli viszonyok lényegének a meg nem értését, vagy éppen ellenkezőleg, egyes módszereknek a másokkal szembeni favorizálását és abszolutizálását jelenti. De jelentse bármelyiket is, egyforma határozottsággal kell elutasítani mindezt nekünk is, dr. Mirićnek is. Dr. Mirić azonban másként gondolja.

De a kérdésnél maradvá szóvá kell még tenni azt is, amit dr. Mirić megállapításával elindított. Hogyan fejleszthetnénk a demokratikus viszonyokat, ha a föderáció mechanizmusában (melyet a JSZSZK Alkotmányának 244. szakasza II. bekezdésének értelmében komplexnek kell tekintenünk) nem szerepelne a köztársaságok és a tartományok megegyezéséről szóló tétel? És azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy a JSZSZK Alkotmánya kimondja, hogy a JSZSZK Képviselőházának jogait és kötelezettségeit a szövetségi tanács és a köztársaságok és a tartományok tanácsai az Alkotmányban meghatározott módon végzik. Ez pedig azt jelenti, hogy a köztársaságok és a tartományok tanácsa nem képviseli a JSZSZK teljes képviselőházát, hanem csak a két ház közül az egyiket. Csak azokban a kérdésekben, melyekben a döntés a köztársaságok és a tartományok képviselőházainak közös megegyezése alapján születhetnek döntések (és e kérdéseket az Alkotmány 286. szakasza pontosan meghatározza, ám ezekről korántsem mondhatjuk el, hogy a legjelentősebbek, ahogyan dr. Mirić állítja, hiszen egyformán jelentősek azok a kérdések is, melyeknek kapcsán a döntéshozatalnak másmilyen formája áll fenn), csak ezekben a kérdésekben dönthet a tanács a küldött-testületek révén, és a határozat akkor tekinthető érvényesnek, ha a küldöttek többsége megszavazta. Nem szabad azonban szem elől téveszteni azt sem, hogy ideiglenes rendeletekről szóló törvényeket is meghozhat a tanács, ez esetben azonban a tanácsban jelenlévő küldöttek kétharmados többséggel kell hogy elfogadják a javaslatot. Mindez csak részét képezi azon tények halmozásának, melyek tanúsíthatják,

hogy a föderalizmusunk konföderatív jellege körüli dörgedelmek nélkülöznek minden alkotmányos és tudományos alapot.

Mindezen túlmenően dr. Miriç elvileg nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a régi kategóriák többé nem érvényesek: „ha a jugoszláv föderáció hármassága következetesen lenne levezetve *a funkcionális munka elvéből* (M. M. kiemelése), akkor talán még beszélhetnénk is a hármasság lényegesen másmilyen jellegű elméletéről, melynek immár nem felelnek meg az olyan elavult kategóriák, mint amilyen például a föderáció és a konföderáció”. Tehát a politikai intézmények „klasszikus” jellegét talán még túl is haladhatnánk, feltéve, ha a föderáció másmilyen alapokon szerveződne újjá. De éppen e kérdés kapcsán felejtette el szerzőnk kifejtetni, hogy mi lenne ez esetben az AVNOJ-i szellemmel, hogyan is állnánk a kontinuitás kérdésével, hogyan biztosítanánk „a föderációt, melynek alapját a nemzeti pluralitás konstituálása és fenntartása képezi” (dr. Miriç), és hová fajulnának végül a nemzetek közötti viszonyok Jugoszláviában. Igaz, dr. Miriç, úgy tűnik a további elemzés során változtat álláspontján, és a föderáció hármassága kapcsán hangsúlyozza a népi és nemzeti szuverenitás fontosságát. „Más szóval, *a nemzeti önrendelkezés elve egyben általános demokratikus elv is*. Úgy, ahogyan azt az AVNOJ-i konstitutív határozatok is tartalmazzák” (dr. Miriç). Az AVNOJ mindenekelőtt a föderáció jellegét határozta meg, és kijelölte a tanácstagokat azokban a közösségekben, melyek a fegyveres harc során közvetlenül a JKP vezette nép akarata nyomán forradalmi-demokratikus közösségekként alakultak ki.

Alkotmányos vonatkozásban a föderáció igen fejlett és minden alkotmányos feltétele megvan, hogy „erős” szövetségi államberendezés legyen. A köztársaságok és tartományok önállósága csak a jugoszláv szocialista közösség politikai kerete és hordozója a fejlesztési politika és a gazdasági viszonyok területén, amelyeket a szolidaritás elve, a társultmunka-szervezetek szabad társítása és az egységes jugoszláv piac határoz meg. Igen jelentős azoknak a feladatoknak, ügyeknek és viszonyoknak a száma, amelyeket a föderáció biztosít, rendez, szabályoz, védelmez és gyakorol a szövetségi szervek útján (lásd a JSZSZK Alkotmányának 281. szakaszát). Azt is feltételezhetjük, hogy a szövetségnek ezt a törvényhozó tevékenységét szolgáló alkotmányos alap a központosított államhatalmi viszonyok megerősödését is szolgálhatja. Egyébként egy rendkívül erős intervenciós törekvés szemtanúi vagyunk, amely ugyan nem nélkülözi az alkotmányosságot, de nyilvánvalóan nincs az alkotmány szellemében, nem fejezi ki annak törekvését. Elvileg tehát az állami központosítás elleni harc továbbra is időszerű.

Dr. Miriç felveti a kérdést, hogy szüksége van-e a JSZSZK Képviselőházának olyan tanácsra, amely Jugoszlávia dolgozóinak és lakosságának az általános politikai képviseleti szerve, de nem győz meg bennünket elemzésének helyes megközelítési módjáról. Válaszunkban a tényleges helyzetünkből kell kiindulnunk, abból, hogy volt ilyen tanácsunk, majd meg kell állapítanunk, miért tekintettük ezt túlhaladott-

nak, illetve mi is történt a mi fejlődésünkkel és melyek azok az új tények, amelyek arra utalnak, hogy a szövetségi hatalom megerősödését egy „általános” tanácsban keressük. Ebben az esetben nem korszerű alkotmányunkat hibáztatnám, hogy „elkerülte a figyelmét” a dolgozó ember és az állampolgár, hanem éppen ellenkezőleg: alkotmányunk a köztársaságok és a tartományok — s ezáltal a föderáció — egyértelműen munkásközpontú és demokratikus vízióját helyezte kilátásba. Sőt mi több, a JSZSZK Alkotmányának 244. szakasz értelmében bizonyos módon a szövetségi viszonyok közvetlen szubjektumává tette az állampolgárt.

Dr. Mirićet ilyen értelemben foglalkoztatja az állampolgár helyzete a szocialista öngazgatású politikai rendszerben. De az elvont és általános szabadság — akárcsak az osztály feletti demokrácia — túlságosan eltávolítaná társadalmunkat a marxi értelemben vett szabad termelők társulástól és a hegemonizmus, az elnemzetietlenítés hirdetőinek nyitna teret. Már említettük, hogy teljesen mesterkéltséggel a kérdésfelvetés, hogy a jugoszláv közösségnek a szuverén nemzetek, illetve köztársaságok közösségeként, vagy pedig a társult munka öngazgató dolgozóinak a közösségeként kell fejlődnie, mert „az öngazgatású egyesülés előtérbe helyezése mögött unitarizmus és hegemónikus törekvések is rejtőzhetnek, a határaik közé bezárkózó szuverén köztársaságok közösségének tekintett jugoszláv elve mögött pedig nemcsak a burzsoá nacionalizmus hanem az öngazgatással szembeni etatista ellenállás is könnyen meghúzódhat”.¹¹

Dr. Mirić számára még csak ez sem kérdéses, őt az állampolgár foglalkoztatja, akit állami jelentőségű elemnek tekint a föderációban. A mi álláspontunk viszont éppen ezzel ellentétes: a társadalom, így a föderáció etatista jellegének felszámolásával széles körű lehetőséget kívánunk teremteni az emberi szabadság számára, amely erejét az emberek társadalmi helyzetéből és öngazgatási kapcsolatteremtéséből meríti, hogy ezáltal az öngazgatású integrációra támaszkodhasson. Ugyanis az elvont állampolgár szabadsága „nem az embernek az emberrel kialakított kapcsolatán, hanem éppen ellenkezőleg, az embertől való eltávolodásán alapul” (Marx). Csak a társult munkából kinövő küldöttrendszer biztosítja a munkásosztály közvetlen hatalmát, annak a lehetőségét, hogy „az ember visszatérjen önmaga társadalmi lényéhez, azaz emberi emberségéhez” (Marx). Ha nem is mindig vagyunk képesek ezt az utat járni, ha időnként meg is csuklik térdünk, nem válhat kétségessé számunkra, hogy helyes irányba haladunk, s abban sem gyanakodhatunk, hogy hogyan értünk el ide. Éppen ezért a föderáció reformja során — függetlenül ennek a reformnak a mélyreható jellegétől — nem rettegünk attól, hogy az közösségünk gyengítését jelentheti, hanem éppen ellenkezőleg vélekedtünk, mert figyelmünk a társult munkára és a küldöttrendszerre irányult, nem pedig az államra és a politikai társadalom széles térségében elveszett elvont állampolgárra.

Dr. Mirić a következőket mondja: „A népek szocialista öngazgatású

közösségét (egyelőre hagyjuk figyelmen kívül ennek a megfogalmazásnak a homályos vonatkozásait) csak az osztály-, politikai és nemzetek közötti viszonyok romjain lehet kiépíteni, tehát az osztályok, a nemzetek és az államok ellenlábasaként”. Dr. Mirić ugyan ezt így gondolhatja, de a programokat tartalmazó dokumentumok és a marxista társadalomtudomány egészen másként foglalkozik ezzel a dologgal. A szocialista öngazgatásért folyó harc hosszú távú folyamat, amelyben meghatározott szerepe van a munkásosztálynak, a nemzeteknek és az államoknak. Dr. Mirić azonban az említett tézis hangsúlyozásával a következő áltudományos megállapításra jutott: „Nálunk azonban mindezek a kategóriák nem csak elméletben vannak jelen, hanem *a politikai gyakorlatban is, mert hatást fejtenek ki* azok a viszonyok is, amelyeket ezek a kategóriák jelölnek”. Hogy is ne lennének jelen, hisz a szocialista öngazgatás egyben kerete és eredménye forradalmi jellegű társadalmi harcunknak. Teljes áltudományosság azt képzelni, hogy a szocialista öngazgatású közösség főnixmadárként kelhet életre a lerombolt társadalom porából. A tudománynak manapság semmi szüksége, hogy ilyesmivel ködösítse a helyzetet, mert az ilyesmit mind a gyakorlat, mind az elmélet elvetette. Mi már a saját bőrünkön tapasztaltuk, hogy a szocialista öngazgatásért folytatott harc hosszú távú és összetett, ellentmondásos feltételek között megy végbe és osztályjellegű. A szocialista öngazgatáson alapuló együvé tartozást az ellentétek felszámolásával és a társadalmi újratermelés szocialista öngazgatású alapjainak az érvényesítésével építhetjük. A szocialista öngazgatás dialektikusan tagadja a maga mögött hagyott társadalmat és folyamatosan túlhaladja saját fejlettségi fokait. Ilyen értelemben a szocialista öngazgatás gyökerestül, tehát történelmileg is forradalmi értelemben változtatja meg a „politikai” kategóriákat, mert a munkásosztály közvetlen hatalomgyakorlására alapozva alakítja ki az új társadalmi viszonyokat. A szocialista öngazgatásban a munkásosztály államként szerveződik és ez lényegesen megváltoztatja a politikai viszonyok jellegét a burzsoázia diktatúrájához képest. Az öngazgatásért folyó harc egyben egy olyan új minőségért folytatott küzdelem, amely az állam lényegében eszközöl változásokat, tehát a mi körülményeink között az államot nem tekinthetjük olyan kategóriának mint amilyen az a polgári társadalomban. „A mi körülményeink között az állam nem értelmezhető a polgári társadalom jellegzetes kategóriái szerint, hanem a szocialista öngazgatású termelési viszonyok új funkcióinak megfelelően... Az öngazgatásért folyó harc felszínre hozza az államot osztályképződményként elfogadó munkásosztály és dolgozók tényleges érdekeit, de az állam ezúttal már a munkásosztály eszköze.”¹² Éppen ezért áltudományos az a tény is, hogy „az öngazgatást politikai burok fedi”. Az öngazgatás integrális politikai rendszerré válik. Mi a szocializmus és az öngazgatás, nemzeteink és nemzetiségeink szocialista öngazgatású egyenjogú közösségének a számlájára nem kívánjuk Jugoszláviát hegemonista szuper-állammá tenni, de abba se egyeztünk bele,

hogy az államként funkcionáló föderáció legyen az egyetlen közvetítő Jugoszlávia népei között.

Még valamit a „politikairól” és az öngazgatásról. Mindkettő azoknak a társadalmi viszonyoknak és ellentéteknek a természetét fejezi ki, amelyeket bennük oldanak meg. Ha a szocialista öngazgatás a polgári társadalom politikai szellemének a „megismétlődése” lenne, akkor az azt jelentené, hogy a forradalmi proletárdiktatúra (a többség) nem változtatna semmit politikai értelemben a burzsoázia diktatúrájához (a kisebbséghez) képest, tehát a munkásosztály közvetlen állami szervezeti formáját képező szocialista öngazgatás sem változtatna semmit a társadalmi ellentmondások természetén; semmit sem tenne annak érdekében, hogy a szocialista társadalom előrehaladásával gyengüljön a polgári és technokrata ellenforradalom gazdasági, ideológiai, kulturális és politikai tényezőinek politikai ereje — mégpedig kardelji értelemben —, s így a munkásosztály közvetlen hatalmát jelentő szocialista öngazgatás sem tett volna semmit a nemzetek közötti viszonyok társadalmi jellegének megváltoztatásáért (ebből az következne, hogy mi csupán frázisként hangsúlyozzuk a nemzeti egyenjogúságnak a politikai és jogi síkról a tényleges társadalmi viszonyok közé való áthelyezését. Dr. Mirić az elmondottaktól függetlenül jó adag „politikai” jelleget varrt a korszerű jugoszláv társadalom nyakába, hogy utat nyithasson saját komparatívistikája előtt, pedig ennek semmi reális alapja, mert azok a valóságtartalmak, amelyeket összehasonlít, mind az uralkodó társadalmi erőket, mind a társadalmi viszonyok jellegét tekintve *lényegesen eltérnek egymástól*. Dr. Mirićnek az öngazgatás politikai jellegével kapcsolatos álláspontja, amely azt feltételezi, hogy az öngazgatási föderalizmusnak is „csak feltételesen van értelme: amennyiben és ameddig az öngazgatás politikai viszony”, ezért szükségszerű a következtetés, hogy ha nincs öngazgatás mint új társadalmi viszony, akkor nincsenek öngazgatási erők sem, amelyek ezért a társadalmi viszonyért harcolnak, s a legjobb esetben is csak az „öngazgatás szószólóiról” lehetne beszélni; többek között dr. Mirić is ilyen szószóló.

Dr. Mirić teljes egészében egyetértünk, „hogy a szocialista átalakulás társadalma számára döntő fontosságú kérdés az *autoritás* és a *munka szuverenitása*”, abban, hogy „ezt a szuverenitást nem lehet megvalósítani a politikai reprezentánsok semmiféle megállapodásával, hanem egyedül csak *társadalmi erővel*”; csupán abban nem egyezünk, miként lehet ezt elérni. Azok közé tartozom, akik úgy vélik, hogy a társult munka és a küldöttrendszer történelmi értelemben a szuverenitás legjelentősebb termelői, meggyőződésem, hogy ez egyrészt a marxizmuson, másrészt a forradalom kontinuitásán alapul.

Vajon a társult munka és a küldöttrendszer körülményei között mondhatjuk-e, hogy „*a közösséget nem mi teremtyük*”, hanem *megegyezés* alapján hozzuk létre és *biztosítjuk*”; és vajon társadalmunk nem teremttette-e meg a legszélesebb társadalmi alapokon (a JSZSZK Alkotmányának 244. szakasza értelmében) a társadalmi integrációnak a feltéte-

leit, amelynek szuverén megtestesítője a társult munka, s így a föderáció berendezési elve nem követi a polgári politikai tapasztalatot, hanem a saját logikája és tényezői szerint fejlődik.

Nem találtunk megfelelő érveket dr. Mirićnek a JSZSZK Képviselőháza összetételének bírálatából összehordott implikációihoz, amelyek lényegét így foglalja össze: „Jugoszlávia nem öngazgatási közösség (függetlenül attól, hogy a JSZSZK Alkotmányának első szakasza így határozza meg), hanem öngazgatási közösségek közössége; az általános politikai képviselet ‚eliminálása‘ pedig azt jelenti, hogy Jugoszlávia nem politikai közösség — állam, hanem a politikai közösségek (államok) szövetsége.” Ha Jugoszláviával mint szövetségi állammal és öngazgatási közösséggel kapcsolatosan valamiféle tudományos következtetésre szándékozott jutni, akkor nem csak a JSZSZK Képviselőháza összetételének elemzéséből kellett volna kiindulnia, hanem az egész alkotmányos rendszerből, ami szintén megbeszélés tárgya lehet. Egyébként még csak annyit, hogy a fenti állítás ellentmondásos, mert az öngazgatási közösségek nem alkothatnak mást mint öngazgatási közösséget, de az ilyen montázs jellegű megállapításokkal nem szállunk vitába.

A nemzetiségek kisebbségi megközelítéséről

Maga a szocialista öngazgatás volt az a tényező, amely a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek) érvényesülésének, új helyzetének és körülményeinek megfelelő alapot szolgáltatott. A JKSZ KB Végrehajtó Bizottságának az 1959. március 2-i tanácskozását követő határozatok alapján kirajzolódtak a nemzetiségekkel (nemzeti kisebbségekkel) kapcsolatos általános irányvétel korszerű tartalmai. Az említett dokumentum hangsúlyozza, hogy „hazánkban a nemzeti kisebbségeket Jugoszlávia többi népével teljesen egyenrangú tényezőnek tekintjük, és ennek az egyenlőségnek az alapján veszik ki részüket a jugoszláv közösség építéséből, hozzáadva a maguk politikai, kulturális és egyéb hozzájárulását”. Később ez a kérdés — a JSZSZK 1963. évi alkotmányában, majd pedig a XIX. alkotmányfüggelékben — a szocialista öngazgatású fejlődés tényezői és tartalmai által jutott erőteljesen kifejezésre. Az volt az általános törekvés, hogy a nemzetiségek helyzetét mind szorosabb kapcsolatba kell hozni a demokratikus és szocialista öngazgatáson alapuló fejlődés általános irányvételével, ami társadalmi életünk igen jelentős tényezője volt. Ebben a folyamatban a szocialista öngazgatás a nemzetek és nemzetiségek egyenjóságának valódi értelemben vett mércéjévé vált, az államnak pedig — a szocialista öngazgatású fejlődéssel, társult munkával és küldöttrendszerrel összhangban — egyre kevesebb beleszólása lett; az is tény, hogy alkotmányunkban a szocialista köztársaságokat nemzeti államként is definiáltuk, aminek történelmi és forradalmi értelme nem nehezíti Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségei teljes egyenjóságának a fejlődés minden területén való kibontakozását, hanem elő-

segíti azt. Alkotmányos rendszerünk más vonatkozásban nem juttatja kifejezésre vagy favorizálja a nemzeti vonatkozásokat. Éppen ellenkezőleg, minden az egyenjogúság szolgálatában áll, és éppen ez nyírta meg a legjobban a nacionalizmust és a hegemoniát. Ehhez járult hozzá a föderáció reformja is.

Természetesen bírálónak kell elemeznünk, hogy vajon ezek az új viszonyok tartalmazznak-e olyasmit, ami a nacionalizmus malmára hajtáná a vizet. Ilyen vonatkozásban példaként leggyakrabban a nagy-albán nacionalizmus előretörését említik. De azt is szem előtt kell tartanunk, hogy az alkotmányváltozások következtében a nacionalizmus nem kapott lendületet; éppen ellenkezőleg, manapság sokkal nehezebb lenne az albán irredentizmus ellen harcolni, ha nem volna ilyen autonómia, amely mind a Szerb Szocialista Köztársaság, mint a JSZSZK-ban teljes értékűen járul hozzá a nemzeti egyenjogúsághoz és szabadsághoz. Ha nem jöttek volna létre ezek a viszonyok, a nacionalizmus sokkal komolyabb gondot okozna számunkra. Ugyanez vonatkozik a szerb, a horvát és minden más nacionalizmusra is. Ha a viszonyok lényegét a szocialista öngazgatás, azaz a munkásosztály hatalma határozza meg, akkor a nacionalizmusnak — legalábbis elméletben — nincs esélye. Az unitarista etatizmus támadná a valódi értelemben vett nemzeti sajátosságot, s ez egyrészt a szeparatizmust erősítené, másrészt támogatná a nacionalista hegemonizmusnak az unitarizmussal való azonosulási törekvését.

Fejlődésünk irányvonala az volt, hogy a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek) mindinkább megerősödjenek a politikai öngazgatású rendszer alanyaiként és semmilyen tekintetben se érezzék magukat politikailag hátrányos helyzetben. Erre nemcsak hogy megvoltak a feltételek, a népfelszabadító harc és az öngazgatású szocialista társadalmi fejlődés forradalmi demokratikus jellegéből adódóan, hanem ezek a feltételek meg is követelték ezt. Korán felismerték, hogy mindaddig, amíg léteznek országhatárok, „a nemzeti kisebbségeknek a legszélesebb körű jogokat kell szavatolnunk, amelyeket a szocialista közösség biztosítani képes, s amelyek szükségesek ahhoz, hogy ezek alapján normális nemzeti életet éljenek a népek jugoszláv közösségének keretében”, tehát hogy „közösségünkben ne kisebbségnek, hanem egyenjogú népnek érezzék magukat, mint ahogy az alkotmány leszögezi: egyenjogú nemzetiségnek”.¹³ Dr. Mirić nyilvánvalóan nem ért egyet a forradalmi fejlődésnek ezzel a vonalával, és ezért nem ismeri el az érveket. Maradjunk azonban néhány konkrét kérdésnél.

Nem világos előttünk, hogy dr. Mirić hogyan jutott arra a megállapításra, hogy a nemzetiségek kizárólag a Szerb SZK-ban, illetve Vajdaság SZAT-ban, Kosovo SZAT-ban élnek, mivel azt javasolta, hogy csupán ezen társadalmi-politikai közösségek képviselőházaiban létesítsenek nemzetiségek (még zárójelbe teszi: nemzeti kisebbségek) tanácsát. A lényeg azonban magában a javaslatban van és nem abban, hogy hova irányítja azt. *A nemzetiségek külön megszerveződésének a hatalom érvényesítési, illetve gyakorlati rendszerében nem lenne alapja társadalmi-*

politikai törekvéseinkben, az ilyesvalami csupán azt bizonyíthatná, hogy nem szabadultunk meg a kisebbségi megközelítéstől, jóllehet sok erőt befektettünk ebbe, és jóllehet a szocialista öngazgatás forradalmi jellegével és tartalmával tagadta a kisebbségi hozzáállást. Ezáltal a nemzeti jelleget kiragadnánk osztályjellegű összefüggéseiből — a szocialista öngazgatásból —, amire egyébként a maga módján dr. Jovan Mirić is fel lép, de amikor a nemzetiségekről van szó, már nem ezt hangsúlyozza. Magukat a szocialista öngazgatású termelési viszonyokat az emberek nemzeti vonalon nem ítélnék meg különbözőképp, társadalmunk embere számára jogok és szervezetek formájában nincs szükség valamiféle politikai védelemre, ők olyan „védelmet” igényelnek, amelyet a szocialista öngazgatású termelési viszonyok biztosítanak. Ezek a szocialista termelési viszonyok képezik a jugoszláv szocialista internacionalizmus bázisát és vetnek gátat a nemzeti és regionális felosztás elé. Egyébként ilyen különálló politikai szerveződést nem biztosítanak a népek tagjai sem, akik annak a ténynek a folytán, hogy a köztársaság alkotmányosan nemzeti államként is meghatározást nyert, külön bánásmódot a népek önrendelkezési joga alapján nem igényelnek (s nem is kapnák meg), hanem a szocialista öngazgatású termelési viszonyokra hivatkozva szorgalmaznák a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságát. Ha úgy határoznánk, hogy a köztársaságokban, autonóm tartományokban a nemzetiségi összetétellel összhangban nemzetiségek tanácsait létesítünk, ez annyit jelentene, hogy a föderációt a nemzeteknek tartjuk fenn, és a nemzetiségeknek ott semmi keresnivalójuk. Mi lenne akkor a polgárok egyenjogúságával Jugoszláviában? Egy ilyen szemlélet az adott közösség polgárait két csoportra osztaná, amelyek közül az egyik (a nemzetiségek tagjai) olyan helyzetben lennének, hogy nem gyakorolhatnának hatást a szövetségi viszonyokra, és életüket, nemzetiségi létüket csak öngazgató és politikai állampolgárként teljesíthetnék ki. Az ilyen nézetnek beláthatatlan implikációi vannak és így érthetően nem bocsátkozhatunk bele a kérdés minden vonatkozásába. Az alkotmányunkkal összeegyeztetett nemzeti érzések nem akadályozzák, hanem erősítik el nem kötelezett, öngazgatáson alapuló hazánkat, hisz mindannyian harcoltunk ezért az országért, hozzájárultunk fejlődéséhez és ezért mind társadalmi, mind nemzeti szempontból *mindannyian* egyformán kell hogy érezzük magunkat.

*Az autonómiával szembeni unitarista-etatisztikus
összeférhetetlenségről*

Az autonóm tartomány alkotmányos helyzetének elemzése eddig is szenvedett az unitarista-etatisztikus előítéletektől és az áltudományos logikától. Szembeszállván ezzel arra a kérdésre kell irányítanunk a vitát, hogy mi az alapja és ki a hordozója társadalmunk fejlődésének: az állam vagy az öngazgatás. Az alkotmány abból indul ki, hogy a dolgozók a nemzetek és a nemzetiségek szuverén jogai demiurgoszáat képezik a tár-

sadalmi-politikai közösségeknek minden szinten. Ezek a szuverén jogok, amelyek a társadalmi tulajdonon és a szocialista öngazgatáson alapulnak, határozzák meg a társadalmi-politikai közösségek öngazgatási és politikai mibenlétét is. Az osztálynak a nemzet uralkodó erejévé történő felemelésére vonatkozó ezen irányvonal megszüntette a szubordinációt a társadalmi-politikai közösségek viszonyaiban. Ilyen helyzetben a „politikai” és az „öngazgatási” egy egységet alkotnak, mert ugyanazok a gyökerei. Ez külön kifejezésre jutott a társadalmi-politikai közösségek képviselői testületeinek alkotmányos meghatározásában.

Alkotmányunk meghatározta (tehát azok, akik alkotmányunkat meghozták, meghatározták), hogy dolgozóink, nemzeteink és nemzetiségeink milyen szuverén jogokat valósíthatnak meg az egyes társadalmi-politikai közösségekben, s ez anyagi értelemben meghatározza minden társadalmi-politikai közösség politikai és öngazgatási lényegét. A szuverén jogok hordozói érdekeltek abban, hogy szuverén jogaik a rendszer egészén belül valósuljanak meg, s ez azt jelenti, hogy azonosan érdekeltek valamennyi társadalmi-politikai közösség funkcióinak, azaz jogainak és kötelezettségeinek a megvalósulásában. Tehát az a „maradék”, amit dr. Mirić konstruált ki magának a szocialista autonóm tartományok alkotmányos meghatározását elemezve, nem más mint a szuverén jogoknak az a része, amelyet köztársaságunk dolgozói, nemzetei és nemzetiségei a Szerb SZK-ban valósítanak meg és valamennyien azonos módon érdekeltek a szuverén jogok említett „részének” a megvalósulásában mint bárki más.

Amennyiben úgy véljük, hogy a szuverén jogok a kizárólagos forrásai az állami szuverenitás értelmében vett államiságnak, akkor valóban arra a következtetésre juthatunk, hogy a tartományok is államok. Az alkotmány azonban kizárja ennek lehetőségét: a tartományt sem a definícióban, sem dimenzióját tekintve nem tekinti államnak az állami szuverenitás értelmében, de külön társadalmi-politikai közösségnek már igen, amelyben a szuverén jogoknak meghatározott tartalma és hatóköre van: ez jutott kifejezésre az autonómiában. Ha azonban az etatizmus területére érünk, rá kell kérdeznünk, hogy melyik tényező erősebb: ekkor tudjuk meg, hogy a köztársaság államisága a mércéje mindennek, amely továbbítja a dolgokat „felfelé” és „lefelé”, tehát ez az a demurgosz, amiről beszéltünk. Amitől tehát az elemzésben kárt szenved a föderáció, kárt szenved az autonómia is.

Dr. Mirić ambivalensnek látja a Szerb SZK-t, mert — úgy tűnik — nem képes befogadni létrejöttének és viszonyainak legfontosabb vonatkozásait: a dolgozók és a lakosság, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogait. Éppen ezért nem indul ki abból, hogy a munkásosztály birtokában van a hatalom és hogy egész társadalmi berendezésünket a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogainak elvére építettük. Nem volna szabad szem elől téveszteni azt az általános kérdést sem békében, sem háborúban — ahogyan azt Bakarić is hangsúlyozta — hogy kié lesz a hatalom, nem pedig hogy kié lesz az állam: „1941-ben vagy 1942-

ben az volt a kérdés, hogy hol szervezzük meg mielőbb a felkelést, s ha nem ilyen álláspontot képviseltünk volna, nem azt az irányvonalat, hogy a munkásosztályé, a parasztságé legyen a hatalom, akkor nem így végződött volna a háború. Ha a hangsúlyt az államiságra helyeztük volna, akkor elveszítettük volna a háborút és megverték volna bennünket, mint ahogyan ma is megkaptánk a magunkét, ha ezt a dolgot tenénk meg politikánk súlypontjává.”¹⁴ Az autonóm tartományoknak a föderális jellegű Szerbiába való társulása a szerb nemzeti kérdés forradalmi demokratikus megoldásának a kifejeződése, mint ahogyan azt lehetővé tette a JSZSZK létrejötte. Ennek a társulásnak a történelmi-forradalmi és komplex okait a Szerb SZK és a szocialista autonóm tartományok alkotmányai is hangsúlyozzák. Ezáltal rendeződtek a viszonyok szövetségi jellegű hazánkban. A szerb nemzeti kérdés forradalmi megoldásának nem felelt meg, hogy történelmi azonosságát és együvé tartozását szembehelyezze azokkal a keretekkel, melyek között a szerb nép más nemzetekkel és nemzetiségekkel együtt harcolt az új osztályviszonyok kialakításáért és a szabadságért, amelyek a népfelszabadító háború és a szocialista forradalom hagyományaiban nyertek megfogalmazást, tehát az autonóm egységek megteremtésében is kifejezésre jutottak. Ez nem volna reális és lehetséges káros következmények, mindenképp a szerb nemzetre való káros következmények nélkül. A forradalmi munkásmozgalom a szerb nemzeti kérdés megoldását mindig is forradalmi demokratikus tartalmak által képzelte el, s ez vezetett a JSZSZK, s azon belül a Szerb SZK, valamint az említett két közösség szocialista autonóm tartományainak a létrehozásához.

Valóban — mint ahogy dr. Mirić mondja — „semmi sem igazolja, hogy a Szerb SZK föderáció vagy kváziföderáció” legyen, de a Szerb SZK nem is az, és az alkotmánymódosítás folyamán szem előtt tartották ezt a veszélyt. A viszonyok összetett mechanizmusáról van szó, amelyek egészében biztosítják a Szerb SZK egységét és együvé tartozását, valamint a tartományok önállóságát, illetve eredeti voltát, és nagyobb felelősségre és kreativitásra van szükség, hogy az alkotmányos koncepció következetesebben érvényesüljön. Alkotmányos szemszögből nem lehet elfogadni azt, hogy „a Szerb SZK szuverenitása szét van zúzva, a Szerb SZK nem tud szuverén módon dönteni a belső viszonyok és szerveződés legfontosabb kérdéseiről, „mint ahogyan nem volna pontos az a tézis sem, hogy a szocialista autonóm tartományok autonomitása — a fogalom maradéktalan alkotmányos értelmezésében — bármilyen vonatkozásban is csorbitott vagy veszélyeztetett lenne. Nem lehet beszélni a Szerb SZK megosztott szuverenitásáról; a Szerb SZK-nak megvan a saját alkotmánnyal kifejezett identitása és szuverenitása, benne kifejezésre jutott mind a szerb nép önrendelkezési joga, mind a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága; e meghatározás lényege forradalmi demokratikus, amit a JSZSZK alkotmánya a következőképp fogalmazott meg: „A szocialista köztársaság olyan állam, amely a nép és a hatalom szuverenitásán, a munkásosztály és az összes dolgozó öngazgatásán, a dolgo-

zók és a lakosság, az együttélő nemzetek és nemzetiségek szocialista öngazgatású demokratikus közösségén alapul”. A *Kosovói politikai platform* világosan kimondja, hogy „a tartományok autonóm jellegének öngazgatási érvényesülése nem áll szemben a Köztársaság egységével. Arról van ugyanis szó, hogy a tartományok alkotmányos autonómítása úgy érvényesül, hogy azzal egyidőben biztosítják a Szerb Szocialista Köztársaságnak mint állami és öngazgatási társadalmi-politikai közösségnek a helyzetét és fejlődését, hogy a gyakorlatban közös funkciót valósítsanak meg, mint ahogyan azt az alkotmányok is kilátásba helyezik”.

Ennek kapcsán dr. Mirić téziseiről még el kell mondanunk, nem akarta senki „kerülő úton köztársaságokká léptetni elő a tartományokat”, mivel „erről Jugoszlávia valamennyi nemzetének ki kellene nyilvánítani a véleményét”. Ami az akarás tárgyát képezte, azt meg is valósult, helyet kapott az alkotmányban, amiről dolgozóink, lakosságunk, nemzeteink és nemzetiségeink akkor juttatták kifejezésre véleményüket, amikor meghozták a JSZSZK, a Szerb SZK és az autonóm tartományok alkotmányait.

Nem csak hogy nem fogadhatjuk el dr. Mirićnek azt az álláspontját, miszerint a Szerb SZK-ban „a szerb nép mellett *más jugoszláv népek részei és meghatározott nemzetiségi kisebbségek* is élnek, amelyeknek már van *saját köztársaságuk (államuk), illetve Jugoszlávián kívüli államuk*” (kiemelés tőlem — M. M.), hanem felháborodással kell visszautasítanunk. Hisz ennek alapján az derül ki, hogy a köztársaság területén élő horvátok, szlovének macedónok, Crna Gora-iak vagy muzulmánok más szocialista köztársaságban kell hogy keressék „*saját*” köztársaságukat (államukat), a Jugoszláviában élő magyarok, albánok, románok stb. pedig a Magyar Népköztársaságot, az Albán Népköztársaságot, a Román Szocialista Köztársaságot kell hogy tekintsék „*saját*” államuknak . . . , pedig valamennyiük állama a Szerb SZK, ahol élnek, hazájuk pedig a JSZSZK. Így melegítette fel a nemzetiségek kisebbségi megközelítésének elvét, ami kivetítődött Jugoszlávia egyes népeinek a köztársaság területén élő tagjaira is. Szerzőnk így következetes marad a Jugoszláviával kapcsolatos konföderációs elképzeléseihez, a jugoszláv szocialista forradalom és az öngazgatású társadalom államalkotó és dogmatikus megítéléséhez, miközben nem következetes sem az alkotmányhoz, sem a jugoszláv szocialista forradalom tartalmához és céljaihoz, hanem alapvetően ellentmond azoknak. Az AVNOJ II. ülésszaka nem határozattal döntött az autonóm tartományok megalakításáról, hanem szelleme, forradalmi demokratikus és nemzeti tartalma döntött erről. A következőket kell szem előtt tartani: az AVNOJ a JKP-nek a leendő állam föderatív berendezéséről alkotott irányvonala alkalmazásának történelmi forradalmi interpretációját nyújtotta. Ez tartós értékű, mert a fegyveres szocialista forradalom tartós műve Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek. Az AVNOJ az adott pillanatban nem döntött azon egészek helyzetének a rendezéséről, amelyeket a hat föderális egységről

szóló döntés nem foglal magában, de megoldotta az új állam létrehozását. Az ezen történelmi és forradalmi egészek helyzetének kérdésében nem lehetett elválasztani az AVNOJ II. ülészakának határozataitól; ellenkezőleg, az irányvonal az volt, hogy ezek a döntések érvényesüljenek minden vonatkozásban a még megoldatlan kérdésekben is, illetve, hogy érvényesüljön az AVNOJ szelleme és legfőbb törekvése: hogy létrejőjenek a feltételek a nép demokratikus véleménynyilvánítására. Ezt az álláspontot képviselte Tito is az autonómia létrehozásával kapcsolatos közismert kijelentésével 1944 márciusában. Az AVNOJ elnöksége jóváhagyta a Sandžak, Kosovo és Metohija helyzetével kapcsolatos határozatot (az ezzel kapcsolatos jelentést az AVNOJ III. ülészakán terjesztették be). Az AVNOJ III. ülészakán — közvetlenül az Ideiglenes Képviselőház kikiáltása előtt egyhangúlag elfogadta a vajdasági népek első küldött-testületének határozatát, miszerint Vajdaság Autonóm Tartomány csatlakozik a föderális Szerbiához, mégpedig azzal, hogy határait — ahogyan akkor mondták — az Ideiglenes Képviselőház határozza meg külön törvényben. Moša Pijade a Vajdaság, Kosovo és Metohija helyzetével kapcsolatos döntést az új állam létrehozása utolsó tényének tekintette: „Ma — miután Kosovo-Metohija Autonóm Terület és Vajdaság Autonóm Tartomány lakosságuk közakarátára csatlakozott a föderális egységet képező Szerbiához — nagy vonalakban befejeződött Jugoszlávia létrehozása a II. ülészakon kialakított elvek alapján.”¹⁵

Éppen ezért nem mondható, hogy az autonóm tartomány létrehozása nem alapul az AVNOJ-on. Teljességében igazolta ezt az új állam első alkotmánya, amely közvetlenül az AVNOJ törekvését fejezte ki.

Dr. Mirić az autonómia kontinuitását egészen a JSZSZK 1974. évi alkotmányáig vezeti, pedig éppen fordítva van: a JSZSZK 1963. évi alkotmánya ilyen tekintetben nem őrizte meg a folyamatosságot az 1946. évi alkotmánnyal. Az 1974. évi alkotmány ezt a vonalat összekötötte — a társult munka, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága és a küldöttrendszer új alapjaira helyezte: nem „léptette elő” a tartományokat a föderáció alkotó elemévé, hanem kifejezésre juttatta a Jugoszláviában érvényesülő osztály- és nemzetiségi viszonyok forradalmi lényegét, összhangban a népfelszabadító harc vívmányaival, a fejlődés elért szintjével és távlataival, és ilyen értelemben az autonóm tartomány ezen jellegét csupán megerősítette.

Dr. Mirić ezt az egyet nem értés álláspontjáról mondja: „a szocialista autonóm tartomány *nem csupán autonóm, hanem szuverén is, a dolgozók és polgárok, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogai érvényesítésének helye*”. Itt erős államalkotó előítélet jut kifejezésre. Ezen fel fogás szerint a szocialista autonóm tartomány nem lehet szuverén (a dolgozók és polgárok szuverén jogainak érvényesítése értelmében), amit az alkotmány meghatároz azért, mert per definitionem nem állam. Eből tehát következik, hogy a szuverenitás kizárólag az államhoz kötődik (miközben államon mindenekelőtt azt a történelmi tartalmat érti, amelyet a polgári társadalom határoz meg, lévén hogy ez állandóan jelen

levő mértékegység az elemzés szövegében), és nem a munkásosztályhoz, a dolgozókhöz, a nemzethez és nemzetiségekhez. A szerző nem veszi észre (vagy nem fogadja el), hogy az „államnak” és az „autonómiának” azonos a szociális-politikai alapja (a dolgozók és polgárok, nemzetek és nemzetiségek) és osztálylényege: a munkásosztály és a dolgozók hatalma, azzal hogy jellemzőik és kereteik különbözőek; az alkotmány ilyen tekintetben precíz, nem tartalmaz „fogalombeli” következtetlenségeket és „ideológiai eufemizmusokat”, ahogy dr. Mirićnek tűnik. Éppen ezért lehetetlen előre megfontolt szándékkal a „tartományi szuverenitás szószólóról” beszélni, egyrészt mert az alkotmányt érvényesítő erők nem lehetnek „szószólók”, másrészt pedig mert — mindaddig amíg általánosan elfogadott politikai és alkotmányos irányvételünkkel összhangban van — nem lehet bírálni a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek szuverenitásának megvalósítását; ugyanakkor nem csak bírálni, hanem határozottan fel is kell számolni minden tartományi vagy bármiféle más etatizmust. Még csak egy kérdés: Hogyan értelmezné dr. Mirić ennek a kétségkívül etatista megközelítési módnak a fényében az alkotmány következő rendelkezését: „a munkásosztály és az összes dolgozó az államhatalom általános érvényű normáival is biztosítják a szocialista társadalmi viszonyokat” és hogy „a hatalmi funkciók és az egyéb társadalmi ügyek igazgatása — kivéve azokat, amelyeket az alkotmány értelmében a szélesebb társadalmi-politikai közösségek valósítanak meg — a községekben megy végbe”, valamint hogy „a nemzetiségek az alkotmány által más társadalmi-politikai közösségekben is biztosított jogaik mellett szuverén jogokat valósítanak meg a községben is mint önigazgatási és általános társadalmi-politikai közösségben”, tehát a szuverén jogok általános kifejezői a hatalom és igazgatás osztályszempontú hordozóinak és jellegének.

Mák Ferenc és Garai László
fordítása

Jegyzetek

- ¹ Edvard Kardelj: Idejne i političke polazne osnove za promenu Ustava. A JKSZ Elnökségének 1971. március 2-án megtartott ülésén elhangzott referátum.
- ² Vladimir Bakarić: O nacionalnom pitanju i zbrke oko njega. Opređenjenja, 1983. 1—2. szám, 10. o.
- ³ Vladimir Bakarić: Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija. I. könyv Zágráb, 1974. 356. o.
- ⁴ Milentije Popović: Od etatizma ka samoupravljanju. A politikai tudományok intézete, Belgrád 1970. 59—60. o.
- ⁵ Vladimir Bakarić: Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija. I. könyv idézett kiadás, 421. o.
- ⁷ Uo.
- ⁸ Uo.

- ⁸ Edvard Kardelj: Izbor iz dela, Komunist, Belgrád 1979. II. könyv, 275. o.
⁹ Uo. 268. o.
¹⁰ Milentije Popović i. m. 13. o.
¹¹ Edvard Kardelj: I. m., 2. könyv, 268—269. o.
¹² A JKSZ X. kongresszusa álláspontjait és határozatait előkészítő platform, Komunist, Belgrád 1973., 95—96. o.
¹³ Edvard Kardelj: I. m., 4. kötet, 351. o.
¹⁴ Dr. Vladimir Bakarić: I. m., 431. o.
¹⁵ Moša Pijade: Izabrani spisi (Válogatott írások) IV. köt. 34—35. old.